লোকসংস্কৃতি

ড° নবীন চন্দ্ৰ শৰ্মা

'লোকসংস্কৃতি' নো কাক বোলে— এই বিষয়ে আলোচনা কৰাৰ আগতে 'লোক' আৰু 'সংস্কৃতি' পদ দুটাৰ বিষয়ে কিছু কথা কোৱা উচিত হ'ব।

আমি পোনতে আলোচনা কৰোঁ 'লোক' পদটোৰ অৰ্থৰ বিষয়ে। লোক শব্দটোৰ সলনি জন, গঞা, গণ আদি শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। আমি ৰাইজ বুলিলে যি বুজোঁ— তেনে অৰ্থকেই 'লোক' পদটোৱে বুজায়। লোকসংস্কৃতিৰ পণ্ডিত ড° প্ৰফুল্ল দত্ত গোস্বামীয়ে 'বিশেষভাৱে লিখা-পঢ়া নথকা গঞা লোককে'ই সাধাৰণতে লোক বা জন বুলি আখ্যা দিছিল। লোক বা জনৰ যি আচাৰ-অনুষ্ঠান, গীত-পদ, নৃত্য-নাচ, খোৱা-লোৱা, পিন্ধা-উৰা, পূজা-উপাসনা, ৰীতি-নীতি, উৎসৱ-অনুষ্ঠান, খেলা-ধূলা আদিৰ সমষ্টিকে লোককৃষ্টি বা লোকসংস্কৃতি বা গঞাসংস্কৃতি বুলিব পাৰি। চমুকৈ জনসাধাৰণৰ বা লোকসাধাৰণৰ আচৰণৰ সমষ্টিয়েই হ'ল লোকসংস্কৃতি বা গঞাসংস্কৃতি বা সৰ্বসাধাৰণৰ সংস্কৃতি।

লোক বা জন বা গঞালোক আৰু সমাজৰ বিশেষ কিছুমান বৈশিষ্ট্য আছে। যেনে — লোক বা জন বা গঞালোকসকল সাধাৰণতে গাঁৱে-ভূঞে বাস কৰে। তেওঁলোক সাধাৰণতে চাকৰিজীৱী বা শিল্পজীৱী নহয়, কৃষিজীৱীহে। এই ফালৰ পৰা তেওঁলোক খেতিয়ক। খেতিয়কসকল প্ৰায়ে নিৰক্ষৰ, অৰ্থাৎ পঢ়া-শুনা কৰিব নাজানে। তেওঁলোকে প্ৰায়ে হাতেৰে নানা বিধৰ সা-সঁজুলি সাজে। এনে সা-সঁজুলি প্ৰায়ে মাটি, বাঁহ, কাঠ, বেত আদিৰ পৰা প্ৰস্তুত কৰে। যন্ত্ৰশিল্প অৰ্থাৎ যন্ত্ৰত প্ৰস্তুত কৰা সঁজুলি গঞা ৰাইজে ব্যৱহাৰ কৰিব নোখোজে। তেওঁলোকৰ মাজত লিখা-পঢ়াৰ গুৰুত্ব তুলনামূলকভাৱে কম। ছপা-সমল বা কিতাপ-আলোচনী আদিত তেওঁলোকে কম গুৰুত্ব দিয়ে। মুখে মুখে চলি অহা গীত-পদ, কথা-কাহিনী, যোজনা-পটন্তৰ আদিত তেওঁলোকে তুলনামূলকভাৱে অধিক গুৰুত্ব দিয়ে। পিতাক-আতাক-ককাক, আবু-আইতাকৰ দিনৰে পৰা মুখে মুখে চলি

অহা সাধুকথা বা ৰামায়ণ-মহাভাৰত বা কোৰান, বাইবেল, জাতক আদিৰ কথা শুনি তেওঁলোকে সীমাহীন আনন্দ লাভ কৰে। নতুন কথা, নতুন উপদেশ আদিতকৈ তেওঁলোকে পীৰিয়ে পীৰিয়ে চলি অহা কথাবোৰতহে অধিক গুৰুত্ব দিয়ে।

লোকসমাজত পুৰণি দিনৰ কথাৰহে অধিক সমাদৰ। চহৰীয়া বা নগৰীয়া মানুহৰ তুলনাত গঞালোক কিছু পৰিমাণে পিছ পৰা। লোকজীৱনত যুক্তিতকৈ বিশ্বাসত অধিক গুৰুত্ব দিয়া হয়। গভীৰ বিশ্বাসে পুৰণি ধৰণ-কৰণ, ৰীতি-নীতি, ভূত-প্ৰেত, ধৰ্মীয়কৃত্য, ঔষধ-চিকিৎসা আদিৰ প্ৰতি তেওঁলোকৰ মন-প্ৰাণ সদা-সৰ্বদাই আকৃষ্ট কৰি থাকে। অতীতৰ প্ৰতি থকা বিশ্বাস আৰু আস্থাই তেওঁলোকক যাদু-পৰায়ণ কৰি তোলে। সেই কাৰণে তেওঁলোকে সৰ্বত্ৰতে অশৰীৰী ভূত-প্ৰেত, বাক-দ'ত, দেৱ-দেৱতাৰ লীলা-খেলা দেখিবলৈ পায়। বেমাৰ-আজাৰ, ৰোগ-ব্যাধি, প্ৰাকৃতিক ঘটনা-দুৰ্ঘটনা আদিতো তেওঁলোকে এই কাৰণে অদৃশ্য শক্তিৰ লীলা-খেলা দেখিবলৈ পায়।

লোকসমাজক কোনো কোনো লোকতত্ত্ববিদে সমাজৰ নিম্নস্তৰৰ বুলি ক'ব খোজে যদিও এনে ধাৰণা গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰি। বিজ্ঞানসন্মত দৃষ্টিভংগী হ'লেই যে কোনো এখন সমাজ উচ্চতৰ হ'ব আৰু তাৰ বিপৰীতে লোক বা গঞাসমাজ নিম্নতৰ হ'ব লাগিব তেনে কোনো কথা নাই। লোকসমাজৰ অংগীভূত মানুহে প্ৰায়ে গাঁৱে-ভূঞে বাস কৰে আৰু অভিজাত শ্ৰেণীৰ লোকসকল নগৰ-চহৰ আদিত বাস কৰে। হ'লেও এই ধাৰণা সদা-সৰ্বদাই গ্ৰহণযোগ্য হ'ব নোৱাৰে। কাৰণ, গাঁৱতো শিক্ষিত মানুহে বাস কৰে। তাৰ বিপৰীতে চহৰ বা নগৰতো গঞালোকৰ বসতি দেখা যায়। নগৰ-চহৰৰ বিভিন্ন কাম-কাজৰ বাবে গঞালোকৰ প্ৰয়োজন হয়। তেতিয়া গঞালোকে চহৰ-নগৰত থাকি মজদুৰ বা কামিলাৰ ভূমিকা পালন কৰে আৰু এইদৰে তেওঁলোকে চহৰ বা নগৰবাসী হয়।

লোকসংস্কৃতি : গঞা সমাজে তেওঁলোকৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় কৰ্ম সম্পাদন কৰে— এয়ে কৃতি অৰ্থাৎ কাম আৰু এই কামবোৰেই লোককৃতিৰূপে পৰিচয় লাভ কৰে। তাৰ বাহিৰেও বিভিন্ন কৰ্মৰ মাজতে তেওঁলোকে ঋতু, মাহ, পষ আদি অনুসৰি বিবিধ সভা-উৎসৱ সম্পাদন কৰে। সেই সভা-উৎসৱত গীত-নাচ, অভিনয় কৰা হয়। এই কামবোৰৰ সমষ্টিকে লোককৃষ্টি বোলে। লোককৃষ্টিৰ সাধাৰণ উত্তৰণেই লোকসংস্কৃতি। লোককৃষ্টিৰ পৰিমাৰ্জনৰ জৰিয়তে শাস্ত্ৰীয় সংস্কৃতিৰ জন্ম হয়।

লোকসংস্কৃতিৰ বিষয়বস্তু প্ৰধানভাৱে দুটা ভাগত ভগাব পাৰি। যেনে :

১। লোকসাহিত্য বা বাচিক কলা।

২। লোকজীৱন।

লোকসাহিত্য বা বাচিক কলাক কেইটিমান উপভাগত ভগাব পাৰি। যেনে :

(ক) লোক বা মৌখিক কবিতা বা বাচিক কবিতা বা লোকগীত;

(খ) গদ্যধৰ্মী লোককথা;

(গ) প্ৰবচন, বচন, লোকোক্তি, যোজনা, পটন্তৰ;

(ঘ) সাঁথৰ, আৰু

(ঙ) লোকভাষা।

লোক বা মৌখিক কবিতা বা বাচিক কবিতা আৰু লোকগীত কেইটিমান উপশ্ৰেণীত বিভক্ত। যেনে — লোককবিতা বা লোকগীত : মালিতা বা কাহিনীগীত, ধৰ্মীয় গীত, প্ৰণয়গীত, কৰ্মগীত, উৎসৱ-অনুষ্ঠানৰ গীত বা সংস্কাৰমূলক গীত, কেঁচুৱা ল'ৰা-ছোৱালীক শোৱাবলৈ গোৱা গীত বা নিচুকনী গীত, শিশুৰ খেল-ধেমালিৰ লগত জড়িত গীত, তত্বপূৰ্ণ গীত, বিদ্ৰূপাত্মক গীত ইত্যাদি।

গদ্যধৰ্মী লোককথাৰ ভিতৰত পৰে : পুৰাণ- কথা, জনশ্ৰুতি আৰু সাধুকথা আদি।

তলত দুটি-এটি উদাহৰণ দিয়া হ'ল :

১। ধৰ্মীয় গীত : ধৰ্মীয় প্ৰসংগত গোৱা গীতৰাজিয়েই ধৰ্মীয় গীত। যেনে ঃ

দিহা ঃ অহে গোবিন কি দিবো যাদৱ ৰায়।
অহে ব্ৰহ্মাণ্ডৰ ভিতৰে যতবস্তু আছে
সমস্ত তোমাতে পায়।

পদ : কিবা মই আসন। দিবো নাৰায়ণ। গৰুড়ে যাৰ বাহন।
কিবা অলংকাৰে। ৰঞ্জিবো তোমাৰে। কৌস্তুভে যাৰ ভূষণ।।
হেন জানি হৰি। শৰণ পশিলো। তেজিবাক নুযুৱায়।।

২। চিয়া বা দেহবিচাৰৰ গীত :

বৈকুণ্ঠত আছিল দেৱৰ দামে কলা। আহিল ভাৰস্তত নামি।
পূবলৈ আগকৈ পশ্চিমলৈ গুৰিকৈ। মেৰুৰে মূৰতে থপা।।

৩। জিকিৰ :

চিন্তো হেৰা মোৰ মন আল্লাৰ নামত।
ভজো হেৰা মোৰ মন গুৰুৰ পাৱত।।
চোৱা চোৱা জীৱসকল ভেলৰ বিলাই।।

৪। বিহুগীত :

আইৰ ঘৰতে। আছিলো এজনী। ফুলক নুবুলিলো ফুল,
কুমলীয়া তামোল। কোঁচ নভৰিলে। থোপাই নধৰিলে ফুল।

৫। হুঁচৰিগীত :

দেউতাৰ বৰে ঘৰ। দেখোতে ভয়ঙ্কৰ। শৰণ খেৰ মেলিয়ে চায়;
মুগাৰে বটীয়া। ন-শ গাঠনি। সৰিয়হ বাগৰি যায়।

৬। বিয়াগীত :

অ বৰ ঘৰৰ পৰা ওলাই আহা লগৰী ঐ।
অ মাৰাৰ মোহকে ছাৰি ফুলচনো লগৰী ঐ।।

৭। ভাৱাইয়া-ছুতকা :

কিসেৰ মোৰ ৰান্ধন, কিসেৰ মোৰ বাঢ়ন।
মোৰ প্ৰাণধন অন্যেৰ বাৰী যায়।

৮। নিচুকনী গীত :

আমাৰে ভাইটি শুব এ। বাৰীতে বগৰি ৰুব এ,
বাৰীৰে বগৰি পকি সৰিব। ভাইটিয়ে বুটলি খাব এ।।

৯। মালিতা-হাইদাংগীত :

হা-অ-হা-অ-হা-এ-হা-হা
হা-ইয়হ নমো নাৰায়ণ। হা-ইয়হ পৃথিৱী হেনো সৃজইছে।।

১০। মণিৰাম-দেৱানৰ গীত :

অতিকৈ চেনেহৰে। মুগাৰে মহুৰা। অতিকৈ চেনেহৰ মাকো,
অতিকৈ চেনেহৰ। মণিৰাম দেৱান। নেকান্দি কেনেকৈ থাকো।

১১। লোক কথা বা সাধুকথা :

শিয়াল আৰু বান্দৰৰ সাধু; নিগনি আৰু সিংহ, শিয়াল আৰু হাতী।

১২। প্ৰবচন :

ধনেই ধৰ্মৰ মূল; পখী মৰে বৈ, মানুহ মৰে কৈ; পৰত আশ বনত বাস।

১৩। সাঁথৰ :

গল বা ডিঙি আছে মূৰ নাই। কাণ আছে, চকু নাই, পেট আছে হাত নাই
মুখ আছে, জিভা নাই— সেইটো কি কোৱা ভাই। **উত্তৰ** : কলহ। ঘটি।

লোকজীৱন তিনিটা ভাগত বিভক্ত; যেনে :

(ক) সামাজিক আচাৰ-অনুষ্ঠান,
(খ) ভৌতিক বা বস্তুসংস্কৃতি আৰু
(গ) পৰিৱেশ্য কলা।

(ক) সামাজিক আচাৰ-অনুষ্ঠান : মৌখিক সাহিত্য আৰু ভৌতিক সংস্কৃতিৰ মাজতে পৰম্পৰাগত জীৱন। পৰম্পৰাগত জীৱন, মৌখিক সাহিত্য আৰু ভৌতিক সংস্কৃতিৰ মাজৰ সংযোগ সেতু। সমাজ আৰু পৰিয়ালৰ মাজত অনুষ্ঠিত কৃষি বা খেতি-বাতি, জন্ম-বিবাহ মৃত্যু আদি বিষয়ক ৰীতি-নীতি, আচাৰ-ব্যৱস্থা-অনুষ্ঠান আদিয়েই সামাজিক আচাৰ-অনুষ্ঠান। এইবোৰ প্ৰধানভাৱে লোকবিশ্বাসৰ সৈতে জড়িত। সামাজিক আচাৰ-অনুষ্ঠান চাৰিটা ভাগত বিভক্ত। যেনে : উৎসৱ-অনুষ্ঠান, অৱসৰ-বিনোদন আৰু খেল-ধেমালি, লোকঔষধ আৰু লোকধৰ্ম।

(খ) ভৌতিক বা বস্তুসংস্কৃতি : ভৌতিক বা বস্তুসংস্কৃতি হ'ল লোকসংস্কৃতিৰ দৃশ্যমান দিশ। জীৱন ধাৰণৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় সমল নিৰ্মাণ, নাইবা খোৱা-লোৱা বস্তু সামগ্ৰী আদিৰ ৰন্ধা-বঢ়া, প্ৰস্তুতি আদিয়েই

ভৌতিকসংস্কৃতিৰ অধ্যয়নৰ সামগ্ৰী। ভৌতিক সংস্কৃতিৰ উপ-বিভাগকেইটি হৈছে : লোককলা, লোকশিল্প, লোক-স্থপতিকলা, লোকআভৰণ আৰু লোকৰন্ধন প্ৰণালী।

(গ) লোকপৰিৱেশ্য কলা : লোকজীৱনৰ শেষভাগটো হৈছে—লোক পৰিৱেশ্য কলা। পৰম্পৰাগত সংগীত, নৃত্য-নাচ আৰু নাট- আদিয়েই লোক পৰিৱেশ্য কলাৰ উপাদান। কোনো এটা সাধুকথা কোৱা অথবা লোকগীতি গোৱাকে পৰিৱেশন কৰা বোলে। এনে ধৰণৰ পৰিবেশন পদ্ধতি এজন বা কেইবাজনো লোকে লোক বাদ্য-যন্ত্ৰ, নৃত্যৰ পোছাক-পৰিচ্ছদ আৰু দৃশ্য-বিৱৰণিৰ সৈতে ৰূপায়ণ কৰা পদ্ধতিৰ তুলনাত আকস্মিক ধৰণৰ। পৰিৱেশ্য কলাৰ পৰিসৰে গীত, নৃত্ত-নৃত্য, নাটক, বাদ্যযন্ত্ৰ আদিক সামৰে। লোকনাট হ'ল গীত আৰু নৃত্যৰ সমষ্টি। সংলাপৰ তুলনাত লোকনাটত গীত আৰু নৃত্যৰ গুৰুত্ব বেছি।

আমি লোকসংস্কৃতিৰ বিষয়ে কিছু কথা জানিলোঁ। আমি আৰু এটা কথা জানি থোৱা উচিত হ'ব যে, সমাজৰ পৰিবৰ্তনৰ লগে লগে লোকসংস্কৃতিৰো পৰিবৰ্তন ঘটে। পৰিবৰ্তিত সমাজত লোকসংস্কৃতিয়ে দ্বিতীয় অস্তিত্বত জীয়াই থাকে।

বিহু-গীত,হুঁচৰি গীত, জাৰীগীত আদিয়ে লিখিত ৰূপ পাইছে। তেনেদৰে আমাৰ আই-আইতাৰ মুখে মুখে চলি অহা সাধুকথাসমূহেও দ্বিতীয় ৰূপ পাইছে। যেনে : লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাই সম্পাদন কৰা 'বুঢ়ী আইৰ সাধু'। তেনে দৰে ড° ভূপেন হাজৰিকা দেৱে গোৱা —

অ' মাই যশোৱা হে' মাইহে যশোৱা
আমাক লাগিয়া অলপ তোৰ মৰম নাই।।
— এই গীতটিক তেওঁ পোনতে লিখিত ৰূপ দিছে, তাৰ পিছতে গাইছে।

এইদৰে চালে দেখা যায় যে লোকসংস্কৃতিৰ উপাদানৰাজি যুগে যুগে মুখপৰম্পৰাত প্ৰচলিত হৈ বা শিক্ষিত লোকৰ হাতত পৰি আধুনিক ৰূপ লৈ যুগসাপেক্ষ বা সময়সাপেক্ষ স্থিতি লাভ কৰে। তেনে অৱস্থাতো লোকসংস্কৃতিয়ে নিজৰ স্বৰূপ নেহেৰুৱায়। সেইকাৰণে ক'ব পাৰি লোকসংস্কৃতি পুৰণি হৈও নতুন, নতুন হৈও পুৰণি।

লেখক-পৰিচয় :

ড° শৰ্মাই প্ৰাথমিক বিদ্যালয়ত শিক্ষকতা আৰম্ভ কৰি মহাবিদ্যালয় আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ত সামৰণি মাৰে। সুদীৰ্ঘ ৪৬ বছৰ শিক্ষকতা কৰি শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত এক লেখত ল'বলগীয়া অৱদান আগবঢ়ায়। বিশেষকৈ অসমৰ লোকসাহিত্য আৰু লোকসংস্কৃতিৰ বিষয়ে তেওঁ গভীৰ জ্ঞান আয়ত্ত কৰে। 'অসমৰ ওজাপালি' নামৰ পুথিখনৰ যোগেদি তেওঁ হেৰাই যাব ধৰা ওজাপালি অনুষ্ঠানটোক অসমৰ বাইজৰ ওচৰত মেলি ধৰে। ড° শৰ্মাই আমেৰিকাৰ কেলিফৰ্ণিয়ালৈকো লোক-সাহিত্যৰ সন্ধানত গৈছিল। তাত তেওঁ এই সংক্ৰান্তত কেইবাখনো বিশ্ববিদ্যালয় দৰ্শন কৰে। লোক-সাহিত্য বিষয়ক আৰু পুৰণি সাহিত্যকে ধৰি তেওঁ প্ৰায় ৯৭- খন পুথি ৰচনা কৰি প্ৰকাশ কৰিছে। কৰ্মজীৱনত কেইবাটিও বঁটা লাভ কৰা ড°শৰ্মাই অসম চৰকাৰৰ পৰা সাহিত্যিক পেঞ্চনো লাভ কৰে।

পাঠবোধ :

লোকসংস্কৃতি অবিহনে কোনো সমাজেই উন্নতি সাধন কৰিব নোৱাৰে। সমাজত জীয়াই থাকিবলৈ মানুহে কিছুমান কাম সম্পাদন কৰিব লগা হয়। সমাজভেদে এই কামো ভিন ভিন। সভা-সমিতি, উৎসৱ-পাৰ্বণ আদি উপভোগ কৰি মানুহে জীয়াই থকাৰ প্ৰেৰণা লাভ কৰে। মানুহে সম্পাদন কৰা এই সকলোবোৰকে কৃষ্টি আৰু ইয়াৰ উত্তৰণকে সংস্কৃতি বোলা হয়। আজিৰ সমাজত মানুহে যান্ত্ৰিক জীৱনৰ ব্যস্ততাৰ বাবে নিজৰ নিজৰ কৃষ্টি-সংস্কৃতিক পাহৰি যাবলৈ ধৰিছে। ই সমাজ আৰু সভ্যতাৰ বাবে ভাল লক্ষণ নহয়। সেয়েহে এই পাঠটিৰ জৰিয়তে উঠি অহা প্ৰজন্মক নিজৰ নিজৰ কৃষ্টি-সংস্কৃতিৰ প্ৰতি সজাগ কৰি তুলিব পৰা যাব বুলি আশা কৰা হৈছে। সংস্কৃতিনো কি তাক উপলব্ধি কৰি এটি সুৰুচিসম্পন্ন জীৱন কটাবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে যাতে প্ৰেৰণা লাভ কৰে এই পাঠটিৰ জৰিয়তে তাৰেই চেষ্টা কৰা হৈছে।

শব্দাৰ্থ আৰু টোকা ঃ

অংগীভূত : অংগ হিচাপে পৰিগণিত।
আচৰণ : ব্যৱহাৰ, চাল-চলন।
অশৰীৰী : শৰীৰবিহীন।
আবু : আইতা।
পীৰিয়ে-পীৰিয়ে : এটা প্ৰজন্মৰ পৰা আন এটা প্ৰজন্মলৈ।
লোককৃতি : সমাজত প্ৰচলিত কাম।
উত্তৰণেই : উন্নতিয়েই।
পৰম্পৰাগত : প্ৰজন্মৰ পৰা প্ৰজন্মলৈ।
সমল : দ্ৰব্য, বয়-বস্তু।
জাতক : বুদ্ধদেৱৰ পূৰ্বজন্মৰ কাহিনীৰে পৰিপূৰ্ণ এখন ধৰ্মীয় পুথি। এই পুথিখন পালি ভাষাত ৰচিত।
পষ : পোন্ধৰ দিনৰ সময়সীমা, পষেক।

প্ৰশ্নাৱলী

ভাব-বিষয়ক :

১। তলৰ প্ৰশ্নসমূহৰ অতি চমুকৈ উত্তৰ লিখা ঃ

(ক) লোককৃষ্টিৰ সাধাৰণ উত্তৰণক কি বোলা হয়?

(খ) লোকসমাজত কোন সময়ৰ কথাৰ অধিক সমাদৰ?

(গ) লোককৃষ্টি কাক বোলা হয়?

(ঘ) লোকসংস্কৃতিৰ দৃশ্যমান দিশক কি বোলা হয়?

(ঙ) পাঠত উল্লিখিত লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাই সম্পাদনা কৰা সাধুকথাৰ পুথিখনৰ নাম কি?

২। লোকসমাজ সম্পৰ্কে কিছুমান লোকতত্ত্ববিদে দিয়া কি ধাৰণা গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰি বুলি লিখকে কৈছে? এই ধাৰণা গ্ৰহণ কৰিব নোৱৰাৰ কাৰণ কি?

৩। চমু টোকা লিখা :
নিচুকনী গীত, মালিতা বা কাহিনী গীত, সাঁথৰ, জনশ্ৰুতি, জিকিৰ, দেহবিচাৰৰ গীত, হুঁচৰি গীত।

৪। 'লোকজীৱন তিনিটা ভাগত বিভক্ত' — লোকজীৱন কি কি তিনিটা ভাগত বিভক্ত? প্ৰত্যেকটি ভাগৰে চমু আভাস দিয়া।

৫। বহলাই লিখা ঃ
(ক) সামাজিক আচাৰ-অনুষ্ঠান
(খ) লোক পৰিবেশ্য কলা
(গ) ভৌতিক বা বস্তু-সংস্কৃতি

৬। লোকনাট কিহৰ সমষ্টি বুলি লিখকে কৈছে? এই শ্ৰেণীৰ নাটত সংলাপৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হয়নে? তোমাৰ নিজৰ কথাৰে লিখা।

৭। লোকসাহিত্যক কেইটা আৰু কি কি উপভাগত ভগাব পাৰি? ভাগবোৰৰ নাম লিখা।

৮। ভৌতিক বা বস্তু-সংস্কৃতিৰ অধ্যয়নৰ সামগ্ৰী কি? ইয়াৰ উপ-বিভাগ কি কি?

৯। 'অ' মাই যশোৱা হে, মাইহে যশোৱা...' গীতটি কোনে লিখিত ৰূপ দিয়ে?

১০। তাৎপৰ্য ব্যাখ্যা কৰা :
(ক) লোকসংস্কৃতি পুৰণি হৈও নতুন, নতুন হৈও পুৰণি।
(খ) সমাজৰ পৰিবৰ্তনৰ লগে লগে লোকসংস্কৃতিৰো পৰিবৰ্তন ঘটে।

ভাষা-বিষয়ক :

১১। তলৰ শব্দকেইটাত মূৰ্দ্ধন্য 'ণ' আৰু 'ষ' হোৱাৰ কাৰণ দৰ্শোৱা :
কৃষি; অনুষ্ঠান; ধাৰণ; আহৰণ।

১২। বিপৰীত অৰ্থ বুজোৱা শব্দ লিখা :
বিশ্বাস; মৌখিক; সংযোগ; প্ৰয়োজনীয়; জন্ম; উচিত।

১৩। সমাৰ্থক শব্দ লিখা :
গঙ্গা; পিতা; বেমাৰ; চহৰ; লোক।

●●●